

Zelfbeheer als katalysator voor ecologisch begrip

Sjoerd Brandsma & Dirk Oudes

Eentonig ontworpen en efficiënt onderhouden groenstructuren in de stad hebben de mens verder vervreemd van de werking van natuurlijke processen. Zelfbeheer, waarbij bewoners het groen onderhouden, biedt mogelijkheden voor een herwaardering en hernieuwd bewustzijn van de natuurlijke omgeving. Hoe kan het ontwerp van groen uitdagen tot meer zelfbeheer en zo tot meer ecologisch begrip?

Functioneel en gestandaardiseerd groen

In de vorige eeuw werd het ontwerp van het groen in de stad sterk beïnvloed door de ontwikkelingen in de architectuur. Ontwerpers waren in staat te ontwerpen vanuit hun ideaalbeelden. Dit zien we terug in de manier waarop groen werd ingezet in de grote naoorlogse stedelijke uitbreidingen. Groen werd gezien als een functie, naast wonen, werken, water en infrastructuur (figuur 1). Openbaar groen werd op een functionele manier ontworpen, maar de visuele vorm was leidend boven de onderliggende ecologische processen. Aan de werking van bodemprocessen, watersystemen en biodiversiteit werd tekort gedaan. Bovendien werd het steeds belangrijker om een meetbare programmatische invulling te bereiken: een bepaald aantal vierkante meter groen per inwoner zou de behoefte aan natuur voor de stedeling moeten bevredigen (figuur 2). Het onderhoud moest daarnaast zo efficiënt mogelijk kunnen plaatsvinden. Onder andere kleine hoekjes, hoogteverschillen en variatie in beplantingen werden daarom zoveel mogelijk vermeden. Het gevolg hiervan is dat veel van deze groene ruimtes weinig toevoegen aan de ecologie van een stad en uitblinken in eentonigheid. Voor veel stedelijke bewoners maakt deze groene buitenruimte een groot deel uit van de dagelijkse ervaring met de 'natuur'. De huidige inrichting van veel, met name naoorlogse, woonwijken zorgt dan ook voor een vervreemding van mensen ten opzichte van de natuurlijke processen waar ze onderdeel van uit maken. Deze vervreemding of dit onbegrip als het gaat om natuur en ecologie

kan resulteren in het verlies van kennis over een goede omgang met de natuur en het verlies van een diepere verbondenheid met onze natuurlijke omgeving. Dit kan uiteindelijk leiden tot een verlies van biodiversiteit en het ontstaan van lokale- en zelfs regionale milieuproblemen. Het is daarom belangrijk dat mensen inzien dat zij onderdeel zijn van een groter natuurlijk systeem en dat hun handelingen consequenties hebben voor dit systeem. Deze bewustwording wordt ook wel aangeduid met de term ecologische begripvorming.

Zelfbeheer en ecologische begripvorming

Het eentonige stedelijk groen ging vanaf de jaren tachtig gepaard met een extra efficiënt onderhoudsregime, als gevolg van krimpende budgetten toentertijd. Kleurige planten werden veelal vervangen door gras of heestervakken. Tegenwoordig wordt, wederom in een tijd van bezuinigingen, in veel gemeenten een bepaalde vorm van zelfbeheer

Gemeenten zien vaak de kans over het hoofd die zelfbeheer biedt

ondersteund, waarbij bewoners het openbaar groen beheren. Dit wordt vaak ingezet vanuit kostenbesparing of vanuit het idee dat het een manier is om de sociale cohesie in een wijk te verbeteren. Gemeenten zien echter vaak de kans over het hoofd die zelfbeheer biedt voor een herwaardering en hernieuwd bewustzijn van de natuurlijke processen in onze directe leefomgeving. Door zelfbeheer brengen mensen zelf orde aan in de natuur en ontstaat er een duidelijkere en directe relatie hiermee, oftewel een versterkte ecologische begripvorming.

Als mensen zelf gaan zorgen voor hun groene omgeving en er liefde en aandacht aan geven, vergroot dit de zintuiglijke beleving. Men voelt, proeft, ruikt en ziet veel intensiever het groen doordat men zelf

Van links naar rechts figuur 1 t/m 6: De visie op groen bepaalt de inrichting. Foto's: Sjoerd Brandsma

met de handen bezig is. Deze directe en actieve houding vergroot de ecologische kennis en daarmee de kans dat kwetsbare natuurlijke processen behouden blijven. Hiernaast maakt zelfbeheer het cyclische karakter van de natuur inzichtelijk. Men maakt bijvoorbeeld de invloed van de seizoenen bewuster mee, en men begrijpt de dynamiek achter zaaien, verzorgen en oogsten beter.

Ontwerpen voor zelfbeheer

Ontwerpers die zich bezighouden met stedelijk groen staan voor een dubbele opgave: ontwerpprincipes toepassen die een positief effect hebben op ecologische begripvorming en tegelijkertijd zelfbeheer stimuleren of faciliteren. Om dit tot een succes te maken is het van belang dat ontwerpers en beleidsmakers bij het ontwerpen of aanwijzen van gebieden voor zelfbeheer met een aantal punten rekening houden. Als aanvulling op de artikelen van Tilstra en Van den Bout in deze AGORA – waar ingegaan wordt op de motivaties en benodigde vaardigheden van bewoners om tot zelfbeheer over te gaan – belichten we in dit artikel zelfbeheer vanuit het perspectief van de ontwerper en de beleidsmaker.

Op stad- of wijkniveau is het, vanuit ontwerp gezien, belangrijk dat er een aaneengesloten groen netwerk wordt ontworpen. Door parken, groenstroken en natuurgebieden aan elkaar te verbinden, en daarbij aan te sluiten op lokale watersystemen en bodemomstandigheden, kan de biodiversiteit worden vergroot. Binnen dit groene netwerk kunnen verantwoorde vrijheden bestaan om zelfbeheer te ondernemen. Hier kunnen mensen de natuur naar hun hand zetten, stadslandbouw plegen, of is er ruimte voor recreatie. Door duidelijke grenzen aan te geven gaan mensen zich specifieke delen makkelijker toeëigenen. Het is dus aan te bevelen om aangewezen zones duidelijk te markeren zodat het als kader dient waarbinnen individuen kunnen handelen (figuur 3).

Ontwerpers hebben de rol onderliggende natuurlijke processen expliciet te maken zodat de verbinding kan worden gezocht met zelfbeheer.

Ontwerpers die zich bezighouden met stedelijk groen staan voor een dubbele opgave

Hiernaast moet het landschap hersteld worden, aangezien natuurlijke processen verdrongen zijn door de stad. Deze processen kunnen weer zichtbaar gemaakt worden door onderliggende waterstromen naar de oppervlakte te laten komen en (erosie)sporen te laten zien (figuur 4). Onthul bijvoorbeeld de dynamiek van regenwater tijdens een stevige bui (figuur 5) of benadruk de veranderingen van de seizoenen en de effecten daarvan op de flora en fauna. Het idee is de eenduidigheid van de moderne en vervreemdende rechte lijnen, vierkanten, rechthoeken en cirkels te vermijden (figuur 6) en in plaats daarvan vorm te geven op basis van de levendige en dynamische orde van de natuur. De aandacht daarop wordt vergroot door bijvoorbeeld specifieke situaties letterlijk in te kaderen, bijvoorbeeld met een frame in een muur waarmee de blik van de gebruiker op een landschapsbeeld wordt gefocust (figuur 7). De aandacht van de gebruiker wordt ook versterkt door gebruik te maken van (lokaal verkrijgbare) natuurlijke of gerecyclede materialen (figuur 8). Daarnaast kan men door middel van ontwerpingrepen binnen en buiten meer in elkaar over laten lopen en kan architectuur en natuur meer geïntegreerd worden. Concreet kan dit bijvoorbeeld door nestplaatsen te maken voor dieren en het padenpatroon in het reliëf van de ondergrond te verankeren.

Van links naar rechts figuur 7 t/m 10: Laat mensen actief de interactie aangaan met hun natuurlijke omgeving: creëer natuurlijke speelplekken en maakt gebruik van natuurlijke materialen. Foto's: Sjoerd Brandsma

Als extra stimulans voor zelfbeheer kunnen er toevoegingen worden gedaan die de zintuigen prikkelen en daarmee de kennis over de lokale ecologie versterken. Laat mensen actief de interactie aangaan met hun natuurlijke omgeving en daag ze uit om risico's te nemen en hun grenzen te verleggen (figuur 9). Dit kan door natuurlijke speelplekken voor kinderen te creëren of voedsel en geurende planten te laten verbouwen in de stad. Als gemeente of wooncorporatie kan men aan de betrokkenen aanvullende kennis en informatie overdragen, bijvoorbeeld in de vorm van een snoeicursus. Maak daarnaast zoveel mogelijk gebruik van de textuur van natuurlijke materialen zoals steen en hout (figuur 10).

Resultaat

In dit artikel hebben we laten zien dat ontwerpen voor ecologische begripvorming een manier is om de mens dichterbij de natuur te brengen. Dit kunnen we stimuleren door met extra aandacht voor natuurlijke processen en zintuiglijke beleving het stedelijk groen te ontwerpen. Zelfbeheer in het groen kan als extra katalysator werken voor ecologische begripvorming. Zelfbeheer draagt bij aan een divers en lokaal geënt ecologisch systeem waar de stedeling steeds meer voor zorgt, van leert en in beleeft. Het resultaat is een herwaardering van de

natuurlijke processen en een bewustere band met de omgeving. Oog voor een verantwoorde inrichting van onze steden draagt hierdoor bij aan ecologische begripvorming en zelfbeheer, en andersom.

Sjoerd Brandsma (www.sjoerdbrandsma.nl) en Dirk Oudes (www.dirkoudes.nl) zijn allebei werkzaam als zelfstandig landschapsarchitect en hebben gestudeerd aan de Wageningen Universiteit.

Literatuurselectie

- Alexander, C. (1980) *The Nature of Order*, CES: Berkeley. (4 delen)
 Hester, R.T. (2006) *Design for Ecological Democracy*, MIT Press: Londen.
 Koh, J. (2005) *Ecologisch Denken en Architectonische Verbeelding*, Uitgeverij Blauwdruk: Wageningen.
 Van der Ryn, S. & Cowan, S. (1996) *Ecological Design*, ISLAND-PRESS: Londen.